

ศึกษาวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิงค์ AN ANALYTICAL STUDY OF BOJJHAṄGA CULTIVATION IN BOJJHAṄGAVIBHAṄGA *

พชรา ฟ้ายิโย*, พระเมธีวราญาณ, พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ, สุเทพ พรหมเลิศ

Bajaraa Farpinyaayo*, Phramethivorayan, Phramahā Yuddhanā Narajeṭṭho, Suthep Phromlert

คณะพุทธศาสตร์ สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระนครศรีอยุธยา ประเทศไทย

Faculty of Buddhism, Tipiṭka Studies, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phra Nakhon Si Ayutthaya, Thailand

*Corresponding author E-mail: bajaraa6395@yahoo.com

*Tel. 064-639-5494

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาโครงสร้างเนื้อหาสาระสำคัญในโพชฌังควิงค์ 2) ศึกษาการเจริญโพชฌงค์ในพระไตรปิฎก 3) วิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิงค์ เป็นงานวิจัยคุณภาพเชิงวิเคราะห์ด้านเอกสาร โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัยพบว่า 1) โครงสร้างเนื้อหาสาระสำคัญในโพชฌังควิงค์ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 35 หมวดคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก โพชฌังควิงค์ หมายถึง แจกแจงจำแนกโพชฌงค์ 7 ตามแนวสุดตันตภาขณียนัยและอภิธรรมภาขณียนัย โพชฌงค์ทั้ง 7 ต่างทำหน้าที่ของตนและสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เริ่มจากสติสัมโพชฌงค์หรือการเจริญสติอย่างต่อเนื่องเป็นโพชฌงค์ข้อแรก มีอุปการะแก่โพชฌงค์ที่เหลือ 2) การเจริญโพชฌงค์ คือ การทำให้โพชฌงค์แต่ละองค์ธรรมเกิดขึ้น มีความสัมพันธ์กับธรรมหมวดอื่น โพชฌงค์มีความสำคัญในฐานะเป็นธรรมโอสธ เป็นคุณเครื่องตรัสรู้ โพชฌงค์กับกัลยาณมิตร โพชฌงค์กับโยนิโสมนสิการ ในฐานะอริยมรรคมีองค์ 8 ในฐานะเครื่องช่วยในการดำรงชีวิต สติสัมโพชฌงค์เป็นอุปการะแก่โพชฌงค์ทุกข้อ เป็นเครื่องดำเนินชีวิตไม่ให้ประมาท 3) การวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิงค์มี 2 แนว คือ แนวแรกวิเคราะห์ตามแนวพระสูตร มี 3 นัย และแนวที่ 2 วิเคราะห์ตามแนวอภิธรรม มี 4 นัย ประเด็นธรรมที่สัมพันธ์กับโพชฌงค์ เช่น อาสวะ นิเวรณ และสังโยชน เป็นต้น วิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ตามแนวโพธิปักขิยธรรม 37 ประการซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาเพื่อการตื่นรู้ของมนุษย์คือถึงนิพพาน

คำสำคัญ: การเจริญ, โพชฌงค์, โพชฌังควิงค์

Abstract

This research article aimed to 1) study the structure and main content of the Bojjhaṅgavibhaṅga, 2) study the cultivation of Bojjhaṅgavibhaṅga in the Tipiṭka, and 3) analyze the cultivation of Bojjhaṅga (Factors of Enlightenment) in Bojjhaṅgavibhaṅga. This is the qualitative analytical research study based on documents by conducting the study of data from the Tipiṭka, commentaries (Atthakatha), related documents and research. The retrieved information was systematically analyzed, synthesized, and presented. The research findings indicated that 1) the structure of the essential content in the Bojjhaṅgavibhaṅga appears in Volume 35 of the Tipiṭka,

in the Abhidhamma Piṭaka scriptures. Bojjhaṅgavibhaṅga means the exposition and classification of Bojjhaṅga according to the Suttanta-bhāṇiya and the Abhidhamma-bhāṇiya method. Bojjhaṅga or the seven factors of enlightenment each perform their own functions which are closely interrelated, starting with mindfulness or Satisambojjhaṅga, continuously cultivating mindfulness as the first Bojjhaṅga, it supports the remaining Bojjhaṅgas. 2) The cultivation of Bojjhaṅga is the process of causing each enlightenment factor to arise. Bojjhaṅga is related to other groups of dhamma. Bojjhaṅga is important as a healing remedy, as qualities leading to enlightenment, in relation to spiritual friends, and in relation to wise reflection. In the context of the Noble Eightfold Path, they serve as aids in daily living. Satisambojjhaṅga supports all Bojjhaṅgas and serves as the means of living without negligence. 3) The analysis of the Bojjhaṅga cultivation in the Bojjhaṅgavibhaṅga has two approaches. The first approach analyzes according to the Sutta method, which has 3 modes, and the second approach analyzes according to the Abhidhamma method, which has 4 modes. The dhammas related to Bojjhaṅga such as Āsava, Nīvaraṇa, Saṃyojana, etc. The cultivation of Bojjhaṅga is analyzed according to the 37 Bodhipakkhiya-dhammas which is very important for developing wisdom leading to emancipation or Nibbāna.

Keywords: Cultivation, Bojjhaṅga, Bojjhaṅgavibhaṅga

บทนำ

โพชฌงค์เป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม 37 ประการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อการบรรลุผลสู่การรู้แจ้งเห็นจริง พระพุทธเจ้าทรงแสดงโพธิปักขิยธรรมแก่พระสาวกว่า ธรรมนี้เป็นแนวทางปฏิบัติที่สมบูรณ์เพื่อความดับทุกข์ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งองค์ธรรมทั้งหลายต่างอุปการะส่งเสริมซึ่งกันและกัน สาวกผู้ปฏิบัติเพียรเจริญธรรมให้เป็นผู้ตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมทั้งกายและจิต ละธรรมดำ เจริญธรรมขาว พัฒนาศักยภาพจิตของตนให้อยู่ในระดับสูงจนพ้นทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโพชฌงค์ 7 ไว้ต่างกรรมต่างวาระให้เหมาะสมสอดคล้องกับเหตุการณ์หรือจิตินัยของผู้ฟังในเวลานั้น ๆ พระอานนท์ พระสารีบุตร และพระสาวกหลายท่าน (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561) ได้เรียบเรียงบันทึกโพชฌงค์ 7 ไว้ในพระไตรปิฎกหลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นในโพชฌงค์สูตร โพชฌงค์สังยุต หรือโพชฌงค์วิภังค์ เป็นต้น ในโพชฌงค์สูตร (อง.ทสก. 24/102/243) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กล่าวถึงโพชฌงค์ 7 ได้แก่ 1) สติสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความระลึกได้ 2) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเพียรธรรม 3) วิริยสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเพียร 4) ปีติสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความอิ่มใจ 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความสงบกายระงับใจ 6) สมာธิสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความตั้งจิตมั่น 7) อุเพกขาสัมโพชฌงค์ ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความวางใจเป็นกลาง ผู้วิจัยพบโพชฌงค์ในพระสูตรต้นตอปีกอีกหลายพระสูตร เช่น หิมวันตสูตร (ส.ม. 19/355/109) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เมื่อคราวที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงโพชฌงค์หรือองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ มี 7 ประการ เป็นธรรมเพื่อการพ้นทุกข์ ภิกษุผู้ดำรงอยู่ในศีลแล้วเจริญโพชฌงค์ทั้ง 7 ย่อมถึงความเป็นใหญ่ไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย เปรียบผู้ที่ดำรงอยู่ในศีลเหมือนนาคที่อาศัยอยู่ในภูเขาย่อมเติบโตมีกำลัง แล้วลงสู่แหล่งน้ำน้อยใหญ่ว่ายจนถึงมหาสมุทร จึงเจริญเติบโตได้ดี นอกจากนี้พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้สาวกเพียรละนิวรณ์ 5 ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้จิตเศร้าหมองทอมนำล้างปัญญาแล้วเจริญโพชฌงค์ 7 ตามความจริง (ส.ม. 19/233/168) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) มีการอุปมานิวรณ์ 5

และโพชฌงค์ 7 เหมือนกายที่ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายอาหารของนิรวรณและโพชฌงค์ไว้อย่างละเอียด (ส.ม. 19/232/162-167) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ภิกษุต้องอาศัยศีลจึงเจริญโพชฌงค์ 7 ได้เหมือนสัตว์ต้องอาศัยแผ่นดินจึงจะทำอิริยาบถ 4 คือ ยืน เดิน นั่ง นอนได้ (ส.ม. 19/192/126) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักธรรมที่ทำให้โพชฌงค์บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 เป็นธรรมที่ทำให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน (ส.ม. 19/990/478) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระพุทธเจ้าตรัสเปรียบโพชฌงค์ 7 ประการปรากฏได้เพราะพระพุทธเจ้าปรากฏ เหมือนแก้ว 7 ประการปรากฏได้เพราะพระเจ้าจักรพรรดิปรากฏ (ส.ม. 19/223/155-156) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โพชฌงค์เป็นทางย่ำยี่มารและกองทัพนาร (ส.ม. 19/224/156) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้ที่เจริญโพชฌงค์ 7 สามารถละมานะหรือความถือตัวได้ (ส.ม. 19/222/155) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ผู้ที่เจริญโพชฌงค์สม่ำเสมอเป็นผู้มีปัญญา ไม่เป็นคนเขอะ ไม่จน (ส.ม. 19/226/157-158) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โพชฌงค์ 7 เป็นต้นธรรมหรือเป็นคติดัชนีของพรหมวิหาร 4 หรือเมตตาวิมุตติ กรุณาวิมุตติ มุทิตาวิมุตติ อุเบกขาวิมุตติ (ส.ม. 19/235/174-180) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เหตุที่ทำให้มนต์ไม่เสื่อมหรือแจ่มแจ้งในมนต์ คือ ไม่ถูกนิรวรณ 5 ครอบงำ และเจริญโพชฌงค์ 7 เพื่อผลแห่งวิชาหรือความรู้และวิมุตติหรือความหลุดพ้น (ส.ม. 19/236/180-186) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

โพชฌงค์เป็นพระสูตรที่สามารถรักษาอาการเจ็บป่วยหรืออาพาธ ในคิลานสูตร (ส.ม. 19/195-197/ 128-131) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้กล่าวถึงคราวที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกเกิดอาการอาพาธและยกโพชฌงค์ขึ้นสวดถึง 3 ครั้ง คือ ครั้งแรกพระมหากัสสปะอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโพชฌงค์ให้ฟังจนหายจากอาการอาพาธ ครั้งที่ 2 พระมหาโมคคัลลนะอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงแสดงโพชฌงค์และได้ผลเช่นกัน และครั้งที่ 3 พระพุทธเจ้าทรงพระประจวร พระมหาจุณทะแสดงโพชฌงค์ให้พระพุทธเจ้าทรงสดับ จากนั้นพระองค์ทรงหายจากพระอาการประชวร ฯลฯ จากเรื่องราวในพระไตรปิฎกนั้น พุทธศาสนิกชนต่างมีความเชื่อว่า การสวดสาธยายคาถาบทโพชฌงค์หรือโพชฌงค์ปริตรช่วยให้หายจากอาการป่วยหรือโรคภัยเบียดเบียน เนื้อหาในโพชฌงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น คือ หลักธรรมเกี่ยวกับปัญญาซึ่งเป็นธรรมะชั้นสูงทำให้จิตใจสะอาด สว่าง สงบ ผ่องใสเป็นการรักษาจิต ภายกับจิตเป็นสิ่งที่อาศัยซึ่งกันและกัน การเจริญโพชฌงค์เป็นนิมิตด้วยความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง นอกจากโรคจะบรรเทาแล้วยังช่วยรักษาโรค ขึ้นอยู่กับว่าผู้ป่วยนั้นจะรักษาจิตของเขาได้มากแค่ไหน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีจิตใจพัฒนาเต็มที่ ทรงมีสุขภาพจิตที่สมบูรณ์พร้อม เมื่อถึงคราวที่พระพุทธเจ้าอาพาธ พระองค์มีพระราชปรีชาญาณทรงนำศักยภาพของจิตที่บริบูรณ์พร้อมมาช่วยรักษาพระวรกายได้เต็มที่ โรคอาพาธสามารถทุเลาจนหายได้ เช่นเดียวกับพระสาวกที่มีจิตสมบูรณ์พร้อมแล้ว สามารถถึงจิตที่บริบูรณ์พร้อมและหลักธรรมที่พัฒนาจิตมารักษาให้หายจากโรคภัยได้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546)

โพชฌงค์กับการบรรลุมรรค โพชฌงค์เป็นหนึ่งในหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการหรือธรรมที่เกื้อกูลให้เกิดการรู้แจ้ง ได้แก่ สติปัฏฐาน 4, สัมมัปปธาน 4, อิทธิบาท 4, อินทรีย์ 5, พละ 5, โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 โดยหลักโพชฌงค์ 7 ประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็นองค์ประกอบให้เกิดการรู้แจ้ง มี 7 อย่าง คือ สติ-ความระลึกได้ ธัมมวิจยะ-ความพิจารณาใคร่ครวญ วิริยะ-ความเพียร ปิตี-ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ-ความสงบกายสงบใจ สมาธิ-ความมีจิตตั้งมั่น อุเบกขา-ความปล่อยวาง สำหรับโพชฌงค์นี้เหมือนในโพธิปักขิยธรรมหมวดอื่น ๆ มีแตกต่างกันคือ มีสติ ปัสสัทธิและอุเบกขาเพิ่มเข้ามา ซึ่งแสดงว่าในการปฏิบัติธรรมนั้น ผู้จะบรรลุมรรคต้องมีสติ มีความอิ่มใจ มีความสงบทั้งกายใจในขณะเดียวกัน มีความปล่อยวาง คือ อุเบกขาไม่ยึดถือในธรรมทั้งปวง พิจารณาเห็นตามความเป็นจริง (พระมหาสังเวท ธรรมเนตติโก (เนตรนิมิตร), 2536) นอกจากนี้หากผู้ที่ปฏิบัติโพธิปักขิยธรรมอย่างต่อเนื่องจะพบอุดมธรรม คือนิพพานที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้สรวมกาย วาจา และใจ อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรม จะปรินิพพานในโลกนี้” เพราะโพธิปักขิยธรรมทำให้ตรัสรู้ปัจจุการโดยอนุโลมชื่อว่าธรรม ดังพุทธวจนะอธิบายว่า ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้มีความเพียรเพ่งอยู่ ซึ่งหมายถึง

โพธิปักขิยธรรม (สมบุรณ์ ตาสนธิ, 2560) และโพชฌงค์ยังเป็นกลุ่มแห่งธรรมสามัคคีที่มีพลังเจาะแทงทะลุเข้าไปสู่อริยสัจ โดยธรรมทั้ง 7 ต้องถึงพร้อม สังเกตสภาวะที่ปรากฏ เมื่อเจริญสติอยู่บ่อย ๆ จดจ่อ ต่อเนื่อง เชื่องช้า มีสติด้วยความเพียร มีปัญญาพิจารณาตามดูอาการทางกายและจิตจนเกิดปัญญารู้ปรากฏชัดในปัจจุบันขณะว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน คือ อัมมวิจย เพียบพร้อมไปด้วยความกล้าหาญกำหนดรู้ปัจจุบันธรรม ไม่ท้อถอย ดีก็รู้ ไม่ดีก็รู้ คือ วิริยะ เมื่อเกิดความซาบซ่านในร่างกายผลจากการกำหนดรู้ธรรมทั้ง 3 ข้างต้น คือ ปิติ เกิดความสงบระงับทางกายและทางใจอันเป็นเวทนาที่เกิดจากปิติ คือ ปัสสัทธิ มีความตั้งมั่นในกายและจิต คือ สมานี และมีปล่อยวางอารมณ์ที่มากกระทบทั้งดีและไม่ดี รู้แต่ไม่ยินดียินร้าย คือ อุเบกขา เมื่อกำหนดรู้สภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วสามารถเจาะแทงทะลุถึงอริยสัจ 4 เกิดเป็นองค์แห่งธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้พร้อม ซึ่งจะปรากฏเด่นชัดได้อย่างชัดเจน (ศรีสด แสงสว่าง, 2552) เนื้อหาโพชฌงค์ในหมวดพระอภิธรรมนั้นพระสัทธัมมโชติกะธัมมาจริยะ (ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529) ได้อธิบายโพชฌงค์ดังนี้ 1) สติสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ ความระลึกได้ องค์ธรรมได้แก่ สติที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหาภิรียาจิต 8 อัปปนาชวนจิต 26 2) อัมมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ การพิจารณาค้นคว้าธรรมทั้งภายในและนอก องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาที่ประกอบกับมหากุศลญาณสัมปยุตต์ 4 มหาภิรียาญาณสัมปยุตต์ 4 อัปปนาชวนจิต 26 3) วิริยสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ ความเพียร องค์ธรรมได้แก่ วิริยที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหาภิรียาจิต 8 อัปปนาชวนจิต 26 4) ปิตีสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ ความอิ่มใจ องค์ธรรมได้แก่ ปิติที่ประกอบกับมหากุศลโสมนัส 4 มหาภิรียาโสมนัส 4 สัปตติกอัปปนาชวนจิต 30 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ ความสงบกายสงบใจ องค์ธรรมได้แก่ กายปัสสัทธิเจตสิกและจิตตปัสสัทธิเจตสิกที่ประกอบกับ มหากุศลจิต 8 มหาภิรียาจิต 8 อัปปนาชวนจิต 26 6) สมานีสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ ความตั้งมั่นในอารมณ์ องค์ธรรมได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหาภิรียาจิต 8 อัปปนาชวนจิต 26 7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้อริยสัจ 4 คือ การทำสัมปยุตตธรรมให้มีความสม่ำเสมอในหน้าที่ของตน องค์ธรรมได้แก่ ตัตตรมัชฌัตตตาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหาภิรียาจิต 8 อัปปนาชวนจิต 26 ซึ่งในการพิจารณาการเจริญโพชฌงค์โดยผ่านแว่นตาของโพชฌงค์วิงศ์นั้นจะทำให้ความลุ่มลึกในการพิจารณาธรรมมากยิ่งขึ้น เพราะในทางอภิธรรมนั้นมีการพิจารณาโดยละเอียดถึงการเกิดดับของดวงจิตที่เกิดขึ้นแต่ละขณะ ในเวลาพิจารณาการบรรลุธรรมโดยใช้หลักธรรมทั้ง 7 ของโพชฌงค์ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้

จากงานวิจัยทั้งหมดที่ได้ค้นคว้ามาทำให้ผู้วิจัยประสงค์อยากทราบโพชฌงค์ในคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกให้ละเอียดยิ่งขึ้นว่ามีเนื้อหาอย่างไรบ้าง จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิเคราะห์โพชฌงค์ในโพชฌงค์วิงศ์ซึ่งอยู่ในหมวดพระอภิธรรมปิฎกว่า ลักษณะของการบรรลุธรรมโดยโพชฌงค์เป็นอย่างไร นำมาสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในโพชฌงค์วิงศ์
2. เพื่อศึกษาการเจริญโพชฌงค์ในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌงค์วิงศ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌงค์วิงศ์” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมาวิเคราะห์ เรียบเรียง และนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นระบบ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาคัมภีร์ ค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับโพชฌังควิภังค์ การเจริญโพชฌงค์ ในพระไตรปิฎก อรรถกถาฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับภาคปฏิบัติเชิงวิชาการต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในเชิงค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ศึกษาตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา มีหนังสือผลงานทางวิชาการ เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ สื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายขยายความเนื้อหา นำมาศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลโพชฌังควิภังค์ การเจริญโพชฌงค์ในพระไตรปิฎก ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ สรุปผลเป็นองค์ความรู้ใหม่

ขั้นตอนที่ 3 การศึกษาในเชิงการวิเคราะห์ โดยวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารแล้ว ที่ผู้วิจัยนำประเด็นไปค้นคว้าการวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด แล้วสรุปผลเป็นองค์ความรู้ใหม่

ขั้นตอนที่ 4 นำข้อมูลที่ได้มา นำไปสรุปผลการวิจัย โดยวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ ที่มีความสัมพันธ์กับหมวดธรรมข้ออื่น หมวดอื่น พร้อมทั้งมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 โครงสร้างและเนื้อหาสาระสำคัญในโพชฌังควิภังค์ พบว่า โพชฌังควิภังค์เป็นหนึ่งในคัมภีร์วิภังค์ ลำดับที่ 10 ในหมวดของพระอภิธรรมปิฎก (อภิ.วิ. 35/466-485/358-370) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) โพชฌังควิภังค์ คือ วิภังค์ที่ว่าด้วยการจำแนกโพชฌงค์ มีทั้งส่วนที่เป็นสูตรต้นตอภาษินัย (จำแนกตามแนวพระสูตร) และส่วนที่เป็นอภิธรรมภาษินัย (จำแนกตามแนวพระอภิธรรมปิฎก) พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยแล้วว่า โพชฌังควิภังค์เหมาะสมสำหรับผู้มีปัญญาเฉียบแหลม มีเขว่นปัญญา นำปัญญาไปพิจารณาหลักโพชฌงค์ทั้ง 7 ก็สามารถเข้าใจธรรมะได้โดยทะลุปรุโปร่ง โพชฌงค์ทั้ง 7 มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดด้วยการทำหน้าที่ของตนเอง โดยเริ่มตั้งแต่สติสัมโพชฌงค์ คือ ความระลึกถึง ซึ่งเป็นข้อแรกที่อุปการะแก่โพชฌงค์ข้ออื่น ๆ ทุกข้อ ซึ่งโพชฌังควิภังค์ 7 ประการ ได้แก่ 1) สติสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ ความระลึกได้ องค์ธรรม ได้แก่ สติที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหากิริยาจิต 8 อปัณนาขวนจิต 26 2) ัมมวิจยสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ การพิจารณาค้นคว้าธรรมทั้งภายในและนอก องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาที่ประกอบกับมหากุศลญาณ สัมปยุตต์ 4 มหากิริยาญาณสัมปยุตต์ 4 อปัณนาขวนจิต 26 3) วิริยสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ ความเพียร องค์ธรรม ได้แก่ วิริยะที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหากิริยาจิต 8 อปัณนาขวนจิต 26 4) ปีติสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ ความอิ่มใจ องค์ธรรม ได้แก่ ปีติที่ประกอบกับมหากุศลโสมนัส 4 มหากิริยาโสมนัส 4 สปปิตักอปัณนาขวนจิต 30 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ ความสงบกายสงบใจ องค์ธรรม ได้แก่ กายปัสสัทธิเจตสิกและจิตตปัสสัทธิเจตสิกประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหากิริยาจิต 8 อปัณนาขวนจิต 26 6) สมาธิสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ ความตั้งมั่นในอารมณ์ องค์ธรรม ได้แก่ เอกัคคตาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหากิริยาจิต 8 อปัณนาขวนจิต 26 7) อุเปกขาสัมโพชฌงค์เป็นองค์แห่งการรู้ริยสัจ 4 คือ การทำสัมปยุตตธรรมให้มีความสม่ำเสมอในหน้าที่ของตน องค์ธรรม ได้แก่ ตัตตรัมมฉัตตตาเจตสิกที่ประกอบกับมหากุศลจิต 8 มหากิริยาจิต 8 อปัณนาขวนจิต 26 (ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโศติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529)

ความหมายของโพชฌังควิภังค์ตามหลักสัททนต์ มาจากศัพท์ภาษาบาลีว่า โพชฌ กับ องค์ กับ วิภังค ซึ่งสรุปรวมความการแปลแบบสัททนต์ คือ การจำแนกแจกแจงธรรมหรือปัญญาหรือองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ ส่วนความหมายของโพชฌังควิภังค์ตามหลักอรรถนัย หมายถึงคัมภีร์อธิบายขยายความหรือจำแนกองค์ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ของโพชฌงค์ทั้ง 7 ได้แก่ สติ ัมมวิจย วิริย ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา ประเภทของโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ 1) สติสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ผู้มีสติปัญญานั่นยิ่ง เป็นผู้ระลึกถึงกิจที่ทำไว้ได้นาน ๆ 2) ัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ผู้มีสติและปัญญายู้อย่างนั้นวิจัย เลือกรองร ทบทวน สอบสวนธรรมด้วยปัญญา

3) วิริยสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ผู้มีสติและปัญญา หมั่นเพียรวิจย เลือกรส รส ทบ ทวน สอ บสวณธรรมอย่างไม่มีย่อท้อ
4) ปิตติสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ผู้มีสติและปัญญา หมั่นเพียรวิจย ทบ ทวนธรรม ย่อมมีปิตติที่ปราศจากอามิสเกิดขึ้น
5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ได้แก่ เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมตามที่ได้กล่าวอย่างต่อเนื่อง กายและจิตของเขามีความเอิบอิ่มใจ
ย่อมสงบระงับได้ 6) สมာธิสัมโพชฌงค์ ได้แก่ เมื่อผู้ที่ปฏิบัติธรรมดังที่กล่าวมาทั้งหมดอย่างต่อเนื่อง มีกายและจิต
สงบ ย่อมเกิดความสุขจากจิตที่ตั้งมั่นอยู่ 7) อุเปกขาสัมโพชฌงค์ ได้แก่ ผู้ที่มีความสุขที่เกิดจากจิตตั้งมั่นอยู่แล้ว
สามารถวางเฉยจากสิ่งที่เข้ามากระทบได้

ลักษณะของโพชฌงค์ทั้ง 7 ดังนี้ 1) สติสัมโพชฌงค์ มีลักษณะคือ ระลึกในอารมณ์อย่างต่อเนื่อง
ไม่ประมาทเป็นลักษณะ ไม่หลงลืมเป็นกิจ ไม่หลงไหลไปในเรสอารมณ์ที่เข้ามากระทบ รักษาอารมณ์ที่กำหนดอยู่ใน
ปัจจุบันขณะเป็นฐาน และจำได้แม่นยำเป็นเหตุใกล้ไกล สติทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ 2) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์
ความเพียรธรรมคั่นควาธรรมที่เป็นความดี เป็นกุศล เป็นธรรมที่คุ้มครองมิให้ตกลงไปสู่อบายและทุกข์ในวัฏฏะ
ธรรมที่ทรงไว้ซึ่งประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน 3) วิริยสัมโพชฌงค์ ลักษณะวิริยะ 4 อย่าง ได้แก่ มีความอุตสาหะ
เป็นลักษณะ มีความอุปลมภ์ค้ำจุนธรรมที่เกิดร่วมกันเป็นกิจ มีความไม่ท้อถอยเป็นผลปรากฏ มีสังเวทวัตถุหรือ
ธรรมะที่ชวนให้เกิดความสังเวช ปลงตก ระลึกถึงความจริง ไม่ประมาทเป็นเหตุใกล้ และมีวิริยารัมภะวัตถุ 8 หรือ
สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้เกิดความเพียรไม่ย่อท้ออย่างต่อเนื่อง เป็นตัวเร่งไม่ให้เกิดสิ่งมาบั่นทอนความก้าวหน้าในการ
ปฏิบัติธรรมได้ 4) ปิตติสัมโพชฌงค์ ลักษณะของปิตติ 4 ลักษณะ คือ มีความอิ่มใจเป็นลักษณะ มีการทำให้กายและ
ใจอิ่มเอิบเป็นรส มีกายและใจเฟื่องฟูเป็นผลปรากฏ มีนามขันธ์ที่เหลือคือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ และวิญญาณ
ขันธ์เป็นเหตุใกล้ ปิตติคือความปลาบปลื้มใจ อิ่มใจในอารมณ์ มี 5 อย่าง ทั้งขุททกปาติ-ปลาบปลื้มเล็กน้อยพอรู้สึก
ขลุ่ย ขณิกาปิตติ-ปลาบปลื้มชั่วขณะเกิดขึ้นบ่อย ๆ โอกกนตिकाปิตติ-ปลาบปลื้มจนตัวโยกโคลง อุพเพกคาปิตติ-
ปลาบปลื้มจนถึงกับตัวลอย และผรณापิตติ-ปลาบปลื้มใจจนอึดอัดเฝ้าซาบซ่านไปทั่วทั้งกายและใจ 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์
มีลักษณะ 4 อย่าง คือ การทำให้เจตสิกและจิตใจสงบจากความเร่าร้อนเป็นลักษณะ การทำลายความเร่าร้อนของ
เจตสิกและจิตเป็นกิจ มีความเยือกเย็นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นผล มีเจตสิกและจิตเป็นเหตุใกล้ 6) สมာธิสัมโพชฌงค์
ลักษณะของสมามิ 4 ลักษณะ ได้แก่ ตั้งมั่นไม่ฟุ้งซ่านในอารมณ์เป็นลักษณะ ทำให้สบายหรือกำจัดความวุ่นวาย
เป็นกิจ ยึดอารมณ์ไว้อย่างมั่นคงเป็นผลปรากฏ และมีสติเป็นเหตุใกล้ 7) อุเปกขาสัมโพชฌงค์ อุเบกขาเวทนานั้น
เป็นการเสวยอารมณ์ที่เป็นไปใกล้ระหว่างเวทนา 2 อย่าง คือ โทมนัสสเวทนาและโสมนัสสเวทนา ลักษณะ 4 อย่าง
ได้แก่ เสวยอารมณ์ปานกลางเป็นลักษณะ รักษาสัมปยุตตธรรม คือ จิตและเจตสิกที่เกิดดับร่วมกันและรู้อารมณ์
เดียวกันพร้อมกัน ไม่ให้เจริญ ไม่ให้เศร้าหมองเป็นกิจ มีความเฉย ๆ เป็นผล และมีจิตที่ไม่ยินดีเป็นเหตุใกล้
(อภิ.วิ. 35/466/358) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากการศึกษาการเจริญโพชฌงค์ในพระไตรปิฎก พบว่า เจริญหรือจำเริญมีรากศัพท์
ยืมมาจากภาษาเขมรสมัยก่อนอังกฤษ คือ ជ្រុន (จเรณ) เจริญเป็นคำกริยา อ่านว่า จะ-เร็น หมายถึง เต็มโต
ทำให้งอกงาม หรือทิ้ง เช่น เจริญยา หรือ ตัด เช่น เจริญเกศา นอกจากนี้หมายถึง สาธยาย สวดในงานมงคล เช่น
เจริญพระพุทธมนต์ เจริญในทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับคำว่า ภาวนา ในภาษาบาลีมากที่สุด ภาวนาเป็นนามกิตก์
มาจาก ภู = ภาว+ณ แปลว่า ความเป็น ความปรากฏ ตรงกับความหมายว่า เจริญ คือการทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น ทำให้
เกิดขึ้น การบำเพ็ญ การเพาะใจ การรักษาให้ดำรงอยู่ ชาวพุทธมักใช้ในเชิงการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรืองานภายใน
พบในปัญญกิริยาวัตถุสูตร (อง.อญฺฐก. 23/36/294) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) คำที่สามารถใช้แทน
ภาวนา คือกรรมฐาน ความสัมพันธ์ของกรรมฐานกับภาวนาพบในพระไตรปิฎกกล่าวว่า เราจะผูกท่านไว้ที่อารมณ์
กรรมฐานด้วยกำลังภาวนา เหมือนนายควาญช้างใช้เชือกที่เหนียวผูกช้างไว้ที่เสาตะลุง จิตที่คุ้มครองดี อบรมดีแล้ว
ด้วยสติ จะเป็นจิตอันตณหาในภพทั้งปวงอาศัยไม่ได้ ในอรรถกถาธัมมสังคณีใช้คำว่า กรรมฐานหรือกมฺมฐานแทน
คำว่า ภาวนา หมายถึง งานซึ่งเกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือการยินดีในธรรมภายใน คือ สมถกรรมฐานและ
วิปัสสนากรรมฐาน ภาวนาในกรอบของพระพุทธศาสนาเน้นที่การทำงานภายใน คือกรรมฐานทั้งสมถกรรมฐานและ

วิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกจิตให้สงบระงับจากกิเลสและปณิธิทั้งหลาย การภาวนาจึงเป็นส่วนสำคัญข้อหนึ่งของโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่า “...การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ภาวนาตรงกับคำว่า Cultivation ในภาษาอังกฤษ เป็นการปลูกฝัง บ่มเพาะ พัฒนาอย่างต่อเนื่องที่ต้องใช้เวลาและความอดทน โดยเฉพาะการเจริญธรรมภายในคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นการเจริญภาวนาให้บุญกิริยาวัตถุบริบูรณ์ เมื่อบริบูรณ์แล้วส่งผลให้ผู้ปฏิบัติบรรลุธรรม ผล และนิพพานต่อไป การเจริญโพชฌงค์ตามความหมายและลักษณะของโพชฌงค์โดยรวมนั้นเป็นเครื่องผลักดัน เป็นปัจจัยแก่กันและกันให้ประสบผลทั้งในภาคปริยัติและปฏิบัติ

พระอนุรุธาจารย์ (กองทุนธรรมนิธิ, 2546) ได้อธิบายถึงการวิเคราะห์โพชฌงค์ 7 ว่า พระอริยเจ้าผู้ตรัสรู้ อริยสัจ 4 ด้วยสามัคคีธรรม 7 ประการ ชื่อว่า โพธิ หรือเครื่องหรือเหตุทำให้ตรัสรู้สัจจะ 4 คือ โพชฌงค์ มีเป้าหมายเพื่อความสละคืนแห่งกามหรือโลก ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสรุปความว่า สาวกผู้ปฏิบัติตาม เจริญโพชฌงค์ 7 ประการ เจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะหรือความสละ ฯลฯ เจริญอุปกาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในโอสถัคคะหรือความสละ เพราะเจริญโพชฌงค์ 7 ประการ สาวกเหล่านั้นจึงได้เข้าถึงหรือบรรลุที่สุดแห่งอภิญญาและอภิญญาบารมี องค์ธรรมในโพชฌงค์ทั้ง 6 ที่ยกเว้นอุเบกขานั้น ล้วนอยู่ในอริยมรรคมีองค์ 8 ทั้งสิ้น

โพธิเป็นชื่อของปัญญา ลักษณะอย่างหนึ่งของปัญญาโพธิ คือทำให้ละกิเลสได้ บางคนมีปัญญาเยาะปัญญาดี แต่ละกิเลสไม่ได้ นับว่าเป็นผู้มีปัญญาแต่ไม่ถึงกับโพธิ เพราะไม่มีกองหนุน ไม่มีตัวช่วย ถ้าเป็นปัญญาโพธิ คือ เพียบพร้อมทุกอย่าง มีกองหนุน มีองค์ประกอบต่าง ๆ ครบถ้วน อีกความหมายของโพธิ คือ รู้สิ่งที่ควรรู้ รู้อย่างแจ่มแจ้งทะลุปรุโปร่ง คือ รู้หรือตรัสรู้ อริยสัจ 4 รู้ทุกข์โดยความเป็นทุกข์ รู้สมุทัยโดยความเป็นสมุทัย รู้ทุกขนิโรธโดยความเป็นทุกขนิโรธ รู้อริยมรรคมีองค์ 8 โดยเป็นหนทางให้ถึงทุกขนิโรธ เรียกว่าตรัสรู้ อริยสัจ ดังนั้น โพชฌงค์เป็นหนึ่งในการะบวนการของหมวดธรรมโพธิปักขิยธรรม 37 ประการที่เป็นฝึกฝายหรือเป็นกลุ่มเดียวกันที่คอยสร้างเหตุให้เกิดผล คือ สร้างเหตุปัจจัยให้พร้อมเพื่อเข้าถึงอริยสัจ 4 หรือเข้าถึงอริยมรรคมีองค์ 8 ต่อไป

การเจริญโพชฌงค์ความหมายลักษณะของโพชฌงค์แต่ละองค์ธรรมในคัมภีร์วิวัจค์ 1) สติสัมโพชฌงค์ (สติสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือความระลึก ลักษณะคือ เป็นผู้ระลึกได้ ระลึกถึงกิจหรือวาทะที่กล่าวไว้นาน ๆ ได้ หมายถึง ระลึกได้ว่าวัตร กสิณมณฑลหรือกสิณปริกรรมเป็นกิจกรรมทางกายใดที่ตนหรือผู้อื่นได้กระทำไว้นานแล้ว ส่วนวาทะหรือธรรมกถาที่กล่าวไว้นาน ๆ หมายถึง ระลึกได้หรือวินิจฉัยกัมมัญฐานที่ตนหรือผู้อื่นได้กล่าวไว้นานแล้ว ระลึกได้ว่าส่วนแห่งรูปธรรมที่ยังกายวิญญูติและวชิวิญญูติให้ตั้งขึ้นพร้อม ส่วนนี้พอเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปแล้ว หรือตามระลึกถึง ระลึกบ่อย ๆ สติสัมโพชฌงค์สัมปยุตด้วยวิปัสสนา ทำให้โพชฌงค์ที่เหลือตั้งขึ้น การเจริญสติสัมโพชฌงค์เป็นการฝึกจำบ่อย ๆ จนจดจำสิ่งที่เคยทำไว้นานได้ 2) ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ (ธัมมวิจยสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือความเลือกเฟ้นธรรม ลักษณะคือ สาวกผู้มีสติอยู่อย่างนั้น วิจย เลือกสรร ทบทวน สอบสวนธรรมด้วยปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค 3) วิริยสัมโพชฌงค์ (วิริยสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือความไม่ย่อท้อ ลักษณะคือ ความเพียร ความไม่ย่อท้อ ผู้ปฏิบัติวิจยเลือกสรร ทบทวน สอบสวนธรรมนั้นด้วยปัญญาปรารภแล้ว การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค 4) ปีติสัมโพชฌงค์ (ปีติสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือความอิ่มเอิบใจ ลักษณะคือ ปีติที่ปราศจากอามิสย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปรารภความเพียร ความอิ่มเอิบปราโมทย์ ยินดีอย่างยิ่ง บันเทิง ร่าเริง รื่นเริง ปลื้มใจ ตื่นเต้น จิตชื่นชมยินดี 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ปัสสัทธิสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือ ความสงบระงับ ลักษณะคือ กายและจิตของผู้ปฏิบัติมีใจเอิบอ้อม มีความสงบระงับ กิริยาที่สงบ ภาวะที่สงบระงับแห่งเวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ และวิญญาณขันธ 6) สมาธิสัมโพชฌงค์ (สมาธิสมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือ ความตั้งมั่น ลักษณะคือ จิตของ

ผู้ปฏิบัติมีกายสงบ มีความสุข ย่อมตั้งมั่นแห่งจิต สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค 7) อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) – ธรรมเป็นองค์แห่งการตรัสรู้พร้อมคือความวางเฉย ลักษณะคือ ผู้ปฏิบัติเป็นผู้วางเฉยด้วยจิตที่ต้งมั่น อุเบกขา วางเฉย เฟ้งเฉย วางจิตเป็นกลาง กล่าวโดยสรุปคือ การเพียร เจริญโพชฌงค์ 7 ประการตามความหมายและลักษณะของโพชฌงค์บ่อย ๆ จะช่วยให้ตรัสรู้ได้เร็วยิ่งขึ้น ตามธรรมชาติมนุษย์เป็นผู้ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้ คำสอนในพระไตรปิฎกมีมูลฐานจากการสร้างมนุษย์ ให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อให้ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของคุณธรรม จริยธรรม เกิดการพัฒนาทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ด้วยการฝึกฝนอบรมทั้งสติ ฌัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และ อุเบกขาให้เกิดคุณสมบัติภายในส่งออกไปสู่ภายนอกตน เป็นไปในทางที่ดีงาม และอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณค่า ความสำคัญของโพชฌงค์ 7 ประการ คือ เป็นหมวดธรรมที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งในฐานะเป็นธรรมโอสถ ในฐานะเป็นคุณเครื่องตรัสรู้ โพชฌงค์กับกัลยาณมิตร โพชฌงค์กับโยนิโสมนสิการ โพชฌงค์ในฐานะมรรคมองค์ 8 ในฐานะการดำรงชีวิต ในฐานะเครื่องช่วยการดำรงชีวิตในสังคม เป็นธรรมที่สำคัญ ต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้มีความสุข สติสัมโพชฌงค์เป็นเครื่องดำเนินชีวิตให้ไม่ประมาท เป็นเครื่องอุดหนุน เป็นอุปการะแก่โพชฌงค์ทุกข้อ

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จากการวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ พบว่า การเจริญโพชฌงค์ตาม แนวสุตตันตภาชนียนัยหรือแนวพระสูตร มีลักษณะคือ การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นไปตามอัธยาศัยหรือ จริตของผู้ฟังในแต่ละคราว โดยการเลือกเฟ้นเฉพาะประเด็นที่จะทำให้ผู้ฟังบรรลุผลในขณะนั้น การแสดง ธรรมตามแนวพระสูตรเป็นเทศนาที่มีเนื้อความชัดเจน ง่ายต่อความเข้าใจของบุคคลและในกรณีนั้น ๆ แต่องค์กรธรรม และนัยต่าง ๆ ยังไม่สมบูรณ์ ดังนั้นในอภิธรรมปิฎก จึงเรียกนัยที่ทรงแสดงไว้โดยการจำแนกชั้น ๓ อย่างตาม ๓ ธาตุ เป็นต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาความหมายของโพชฌงค์แต่ละข้อ การเจริญโพชฌงค์เกิดอยู่ร่วมกันอย่างไร สามัคคีกัน อย่างไรเพื่อดำเนินไปสู่ความเป็นสัมโพชฌงค์ที่สมบูรณ์ สมดุลยภาพที่สุด ทั้งฝ่ายโลกียะและโลกุตระ เพื่อการตรัส รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เป็นแนวทางที่พุทธศาสนิกชนจะต้องศึกษาจากคัมภีร์ เพื่อนำไปสู่วิปัสสนาธุระให้ถูกต้อง ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอน โพชฌงค์ตามแนวสุตตันตภาชนียนัย แบ่งเป็น 3 นัย ได้แก่ นัยที่ 1 โพชฌงค์ ล้วนตามแนวพระสูตร นัยที่ 2 โพชฌงค์ที่ประกอบกับธรรมภายใน ธรรมภายนอก และนิพพาน นัยที่ 3 โพชฌงค์ ที่ประกอบกับวิเวก ซึ่งผู้เจริญโพชฌงค์ก็จำเป็นต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับคำสอนเรื่องโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ จึงจะสามารถตรัสรู้ได้

ประเด็นวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ตามแนวอภิธรรมภาชนียนัย พบว่ามี 4 นัย ได้แก่ นัยที่ 1 เอกโตปุจฉา วิสัชนานัย นัยที่ 2 ปาฎิเยกปุจฉาวิสัชนานัย ฅามแยกแยะ นัยที่ 3 เอกโตปุจฉาวิสัชนานัย (มีธรรมร่วมแบบรวม) นัยที่ 4 ปาฎิเยกปุจฉาวิสัชนานัย (มีธรรมร่วมแต่แยกแยะ) ประเด็นการวิเคราะห์ปัญหาและวิสัชนาเกี่ยวกับ โพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์ แบ่งย่อยออกไปได้หลายประเด็นโดยเกี่ยวข้องกับธรรมที่สัมพันธ์กับโพชฌงค์ เช่น อาสวะ นิรวรณ สังโยชน เป็นต้น ประเด็นวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ตามแนวโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ พบว่า การเจริญโพชฌงค์อธิบายตามแนวทางของโพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 ประการ ได้แก่ การเจริญโพชฌงค์ ตามแนวสติปัฏฐาน 4 สัมมปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทริย 5 พละ 5 อริยมรรคมองค์ 8

ประเด็นการวิเคราะห์กระบวนการความสำคัญโพชฌงค์ มีดังนี้ 1) สติสัมโพชฌงค์ ผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีสติและ ปัญญาอันยิ่ง เป็นผู้ระลึกได้ทั้งกิจที่ทำไว้นาน ๆ หรืออาจาทีกกล่าวไว้นาน ๆ ได้ ต่อมาพระพุทธองค์ตรัสถึง สติสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ว่า สติในธรรมภายในตนก็มี ในธรรมภายนอกตน คือสติสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 2) ฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีสติอยู่อย่างนั้น วิจยเลือกสรร ทบทวน สอบสวนธรรมนั้นด้วยปัญญา ต่อมาพระพุทธองค์ตรัสถึงฌัมมวิจยสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า ความเลือกสรรธรรมทั้ง ภายในตนและธรรมภายนอกตน ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 3) วิริยสัมโพชฌงค์ ความเพียร ความไม่ย่อท้อ อันผู้ปฏิบัติได้วิจย เลือกสรรธรรมด้วยปัญญาปรารภแล้ว ต่อมาพระพุทธองค์ได้ตรัสถึง

วิริยสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า มีทั้งความเพียรทางกาย ทางใจ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 4) ปิติสัมโพชฌงค์ พระพุทธองค์ตรัสถึงปิติที่ปราศจากอามิสย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติที่ปรารถนาความเพียร ต่อมาพระพุทธองค์ตรัสถึงปิติสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า ปิติทั้งที่มีและที่ไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ พระพุทธองค์ตรัสถึงปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ไว้ว่า คือ กายและจิตของผู้ปฏิบัติที่มีใจเอิบอิ่ม ย่อมสงบระงับ ต่อมาพระพุทธองค์ได้ตรัสถึงปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า กายปัสสัทธิ และจิตตปัสสัทธิ ก็คือปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 6) สมานิสัมโพชฌงค์ พระพุทธองค์ตรัสว่า จิตของผู้ปฏิบัติผู้มีกายสงบ มีความสุข ย่อมตั้งมั่น คือ สมานิสัมโพชฌงค์ ต่อมาพระพุทธองค์ตรัสถึงสมานิสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า สมานิที่มีและไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ คือ สมานิสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน 7) อุเปกขาสัมโพชฌงค์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ปฏิบัติซึ่งเป็นผู้วางเฉยด้วยจิตที่ตั้งมั่น เรียกว่า อุเปกขาสัมโพชฌงค์ ต่อมาพระพุทธองค์ตรัสถึงอุเปกขาสัมโพชฌงค์ นัยที่ 2 ไว้ว่า อุเปกขาในธรรมภายในและภายนอกตนก็มี ก็คืออุเปกขาสัมโพชฌงค์ ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดนี้แสดงถึงความสำคัญของโพชฌงค์ในการพัฒนามนุษย์ทำให้สามารถบรรลุธรรมถึงขั้นสูงสุดตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนา

อภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเจริญโพชฌงค์ในโพชฌังควิภังค์” ตามแนวทางวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผลการวิจัยทำให้ทราบถึงสาระสำคัญของงานวิจัยมีการอภิปรายผล ดังต่อไปนี้

โพชฌังควิภังค์เป็นการแจกแจงโพชฌงค์ซึ่งเป็นหนึ่งในโพธิปักขิยธรรมหรือหลักธรรม 1 ใน 37 ประการที่เป็นธรรมอันประเสริฐเพื่อการรู้แจ้งอริยสัจ 4 ที่ผู้ประพฤติปฏิบัติตนอย่างต่อเนื่องตามหลักธรรมนี้ สามารถเข้าถึงการหลุดพ้นดับทุกข์ได้ โพธิปักขิยธรรม 37 ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทริย 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 คล้อยตามกับข้อมูลในหนังสืออริยวังสปฏิปทา (สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม), 2554) และหนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), 2548)

ผู้ที่ปรารถนาการหลุดพ้นหรือตรัสรู้อริยสัจ 4 ปรารถนาความเป็นอริยสาวก พึงปฏิบัติปลูกฝังธรรมในหมวดของโพธิปักขิยธรรมให้เกิดมีขึ้นในตนเอง ซึ่งได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4 อินทริย 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นประตูลำดับนิพพาน โพชฌงค์ 7 เป็นธรรมะสำคัญเป็นตัวชี้วัดก่อนการบรรลุธรรม เป็นเหมือนประตูด่านหน้าก่อนที่จะเข้าถึงการตรัสรู้ หรือเข้าถึงอริยมรรคมีองค์ 8 เกิดขึ้น ต้องสร้างปัญญาโพธิเพื่อทำลายกิเลสก่อน (สุกัร ทุมทอง, 2560) ซึ่งมีความคล้อยตามกับข้อมูลนี้เพราะสติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ที่ต้องเพียรประกอบกับวิริยสัมโพชฌงค์นั้น ผู้ปฏิบัติต้องดำรงสติทุกการกระทำ ทุกคำพูด ไม่หลงลืมสิ่งที่ได้ทำและได้กล่าวมานานแล้ว มีการพิจารณาธรรมอยู่เนื่อง ๆ ด้วยธัมมวิจย เพียรทำให้มีขึ้นอย่างต่อเนื่องด้วยวิริยสัมโพชฌงค์ ให้คงสภาพแห่งจิตไว้เป็นอย่างดี จนเกิดปิติเพื่อให้เป็นแรงขับเคลื่อน เป็นกำลังใจให้ปฏิบัติต่อเนื่อง จนเกิดปัสสัทธิความจางคลาย เกิดสมานิ และเกิดอุเบกขาการวางใจเป็นกลาง ก็จะทำให้เกิดปัญญาในการבחานกิเลสได้

โพชฌงค์เป็นหลักธรรมแห่งปัญญา เป็นหลักธรรมขั้นสูงซึ่งผู้ที่ปฏิบัติตามหลักธรรมโพชฌงค์ได้อย่างแจ่มแจ้งขึ้นใจ จะเป็นผู้มีใจสว่าง สะอาด ผ่องใส ไม่เป็นผู้หลงใหล เป็นผู้ตื่น ไม่ประมาทมัวเมา เป็นผู้มีสติมั่นคงตลอดเวลา การเจริญสติสัมโพชฌงค์ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ด้วยการพิจารณาธรรมหรือธัมมวิจยใคร่ครวญธรรม กอปรไปด้วยความเพียรหรือวิริยสัมโพชฌงค์ เฝ้าเพียรพิจารณาแบบไม่หยุดหย่อน สามารถนำองค์ธรรมทั้งหลายนี้ มาใช้ในการรักษาโรคได้ ทั้งกายและจิตของผู้ปฏิบัติที่มีใจปิติย่อมสงบ เมื่อมีปิติสัมโพชฌงค์เกิด ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์เกิดตาม กายใจผ่อนคลายเบาสบาย ทำให้โรคที่เป็นอยู่ทุเลาหรือหายไ้ไปจากร่างกายได้ พระพุทธเจ้าและสาวกผู้เป็นชีนาสพได้สวดหรือได้ฟังหลักธรรมโพชฌงค์แล้วพิจารณาธรรมตามคระบองค์ธรรมของโพชฌงค์ ทำให้เกิดความปิติสัมโพชฌงค์

ปัสัทธิสัมโพชฌงค์สามารถหายคลายจากโรครภัย สมามีสัมโพชฌงค์ตั้งมั่นแน่วแน่ อุเบกขาสัมโพชฌงค์วางใจเป็นกลาง เกิดขึ้น รับรู้รับสภาพของโรครภัย ดูเวทนาที่เกิดขึ้นตามร่างกายตามความเป็นจริง ทำให้สามารถรับมือกับโรครภัยได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2552)

สมามีสัมโพชฌงค์เมื่อเจริญดีแล้วย่อมเป็นเหตุให้เกิดอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อุเบกขาเป็นความวางเฉยในรูปนาม ละเอียดความกลัว ความยินดี ไม่ดีใจหรือเสียใจ มีสติสัมปชัญญะอยู่กับการวางเฉย พิจารณารูปนาม เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีสมาธิตั้งมั่นได้นาน พิจารณาพระไตรลักษณ์อย่างละเอียด ปฏิบัติธรรมได้ต่อเนื่องยาวนาน ทำให้ศีล สมาธิ ปัญญาแก่กล้าขึ้นเป็นลำดับ (พระธรรมธีรราชฆาณิก (โชดก ญาณสิทธิ), 2547) คล้อยตามกับ เนื้อหาที่ว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน (อภิ.วิ. 35/469/270) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

การละอาสวะกิเลสได้ด้วยการเจริญโพชฌงค์ 7 ด้วยโยนิโสมนสิการหรือเห็นด้วยความจริง เจริญสติระลึก รู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันภายในกายกับจิต (สติสัมโพชฌงค์) มีปัญญาแยกแยะธรรมที่ควรหรือไม่ควร (ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์) มีความเพียรที่พอดีในการปฏิบัติธรรม (วิริยสัมโพชฌงค์) มีจิตความอึดใจ (ปีติสัมโพชฌงค์) มีปัสัทธิความสงบกายรับใจ (ปัสัทธิสัมโพชฌงค์) มีสมาธิตั้งมั่นในสภาวะธรรมปัจจุบัน (สมาธิสัมโพชฌงค์) และ มีอุเบกขาวางเฉยโดยตามรู้สิ่งที่จิตรับรู้ได้สม่ำเสมอ (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณากำหนดรู้ เพียรกระทำอย่างต่อเนื่อง มีความก้าวหน้าจนกระทั่งละอาสวะกิเลสได้ (พระมหาอนุสรณ์ ปญญาโร (นาคสุนทร), 2563) คล้อยตามความเห็นนี้พิจารณาตามหลักของโพชฌงค์วิงค์ครบถ้วนทุกข้อ

โพชฌงค์ 7 เป็นหลักธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อละอุทัมภาคิเลสสังโยชน์หรือสังโยชน์เบื้องสูง ปรากฏในพุทธพจน์ว่า ภิกษุพึงเจริญโพชฌงค์ 7 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เมื่อเจริญโพชฌงค์ทั้ง 7 ประการแล้ว จนกำจัดราคะ โทสะ โมหะ หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นเบื้องหน้า มีอมตะเป็นที่สุด น้อมไปสู่ นิพพาน พึงเจริญโพชฌงค์ 7 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป (सानุ มหัทธนาตุลย์, 2553) มีความคล้อยตามกับ งานวิจัยนี้เพราะสังโยชน์เป็นกิเลสที่ละเอียดมาก หากเพียรปฏิบัติได้ครบองค์ธรรมของโพชฌงค์แล้ว สามารถตัด สังโยชน์ได้เด็ดขาด

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการอภิปรายผลทั้งหมด สรุปเป็นไปในทิศทางเดียวกันที่เห็นด้วยว่า โพชฌงค์วิงค์หรือการจำแนก แจกแจงหลักธรรมโพชฌงค์เป็นไปเพื่อการสิ้นไปของกิเลสที่เป็นตัวก่อให้เกิดทุกข์ การมีภพชาติ ชรามรณะนับไม่ถ้วนที่ ผู้ปฏิบัติต่างเพียรเจริญโพชฌงค์เพื่อให้หลุดพ้นจากความทุกข์ พ้นจากวิภวสงสารหรือการเวียนเกิดเวียนตาย สำหรับข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย แบ่งออกเป็น 1. ข้อเสนอแนะนำไปประยุกต์ใช้ โดยให้ผู้บริหารของหน่วยงาน หรือสถานปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ทั่วประเทศหรือทั่วโลก สามารถนำข้อมูลผลการวิจัยจากการวิเคราะห์เรื่องการเจริญ โพชฌงค์ในโพชฌงค์วิงค์ไปปรับใช้กับวิปัสสนาจารย์ และผู้ปฏิบัติธรรมตามสถานปฏิบัติธรรมในการตรวจสอบ ตรวจทานวิธีการ ผลในการปฏิบัติธรรมแต่ละองค์ธรรมของโพชฌงค์ได้ ทำให้การปฏิบัติธรรมเพื่อเข้าถึงอริยสัจ 4 นั้นทำเป็นกระบวนการขั้นตอนที่เหมาะสม ตามการค้นคว้าวิจัยโพชฌงค์แต่ละข้อว่ามีอะไรบ้าง มีวิธีการเจริญให้ เกิดขึ้นได้อย่างไร และผลการวิจัยพบว่า โพชฌงค์แต่ละข้อจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยอาหารหรือปัจจัยที่จะทำให้ เกิดขึ้น ไม่ใช่เกิดจากการปฏิบัติตามหัวข้อของโพชฌงค์แต่ละข้ออย่างเดียว เพราะโพชฌงค์ทั้ง 7 จะต้องตั้งอยู่บน พื้นฐานของอริยมรรคมีองค์ 8 ด้วยในฐานะสัมปยุตธรรม จึงควรนำเอาหลักธรรมที่ค้นพบไปศึกษาในทางปฏิบัติ โดยกำหนดตัวชี้วัดและประเมินผลจากการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องโพชฌงค์อย่างถูกต้อง โดยนำไปต่อยอดในการสร้างรูปแบบหรือ Model ที่เป็น Checklist หรือรายการตรวจสอบ บัญชีรายการเป็นข้อ ๆ สำหรับให้วิปัสสนาจารย์และผู้ปฏิบัติธรรมได้ใช้งานให้เกิดประโยชน์ต่อไป 2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป สามารถนำไปสร้างรูปแบบหรือโมเดลของบัญชีเอกสารหรือ Checklist จากผลการวิจัยโพชฌงค์แต่ละข้อ

เพื่อให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั้นได้สอบทานตัวเองได้ว่า ตนเองนั้นปฏิบัติได้ถูกต้องตามโพชฌังควิงค์ทั้ง 7 ข้ออย่างไรบ้าง เพื่อจะได้ทราบว่าเป็นตนเองนั้น มีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมไปมากน้อยเพียงใด ไม่หลงปฏิบัติธรรมแบบผิด ๆ อันจะทำให้การบรรลุธรรมเนิ่นช้า ด้านวิปัสสนาจารย์นั้นสามารถใช้เอกสารในการติดตามผลการปฏิบัติธรรมของผู้ปฏิบัติธรรมได้อย่างต่อเนื่อง และเมื่อผู้ปฏิบัติธรรมกลับไปอยู่ที่พักของตน สามารถนำเครื่องมือเอกสารนี้กลับไปทบทวนการปฏิบัติของตนอยู่เนื่อง ๆ เพื่อให้วิริยะนั้นยังคงอยู่อย่างต่อเนื่อง เป็นกระแส เป็นสาย ไม่ขาดตอน และเครื่องมือในการวิจัยนั้นต้องมีความเที่ยงตรง เป็นการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods Research) และข้อหวัข้อสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป เช่น การวิเคราะห์การเจริญหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อการตรัสรู้ในกลุ่มโพธิปักขิยธรรม 37 อื่น ๆ เพิ่มเติม ทั้งด้านความหมายของหลักธรรมและความเกี่ยวข้องกับโพชฌงค์ในฐานะต่าง ๆ ของธรรมที่เรียกว่า สัมปยุตธรรมกับโพชฌงค์ด้วย ทำให้เกิดความเข้าใจในความหมายของกระบวนการในการตรัสรู้มากยิ่งขึ้น เช่น ศึกษาวิเคราะห์การเจริญสัมมปธาน 4, ศึกษาวิเคราะห์อิทธิบาท 4, ศึกษาวิเคราะห์อินทรีย์ 5, ศึกษาวิเคราะห์พละ 5, ศึกษาวิเคราะห์อริยมรรคมมีงค์ 8 เป็นต้น เพื่อทำให้เข้าถึงการตรัสรู้อย่างกระจ่างแจ้ง ไม่ผิดทาง เป็นไปตามหลักพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิง

- กองทุนธรรมนิธิ. (2546). อภิธัมมัตถสังคหะและคำอธิบาย ปริจเฉทที่ 7 สมุจจยสังคหวิภาค. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2561). พระไตรปิฎกศึกษา (ฉบับปรับปรุง). (พิมพ์ครั้งที่ 3). พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2529). คู่มือการศึกษาหลักสูตรจุฬารัตนธรรมิกะโท ประกอบการศึกษาอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 3 และ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2547). โพชฌงค์ 7 ประการ. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). โพชฌงค์ พุทธวิธีเสริมสุขภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 48). กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด.
- พระมหาสังเวทย์ ธมมเนตติโก (เนตรนิมิตร). (2536). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง ชีวิตภิกษุณีกับการบรรลุอรหัตตผล: เฉพาะที่ปรากฏในเถรคาถา”. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอนุสรณ์ ปณฺญาวโร (นาคสุนทร). (2563). “การละอาสวะกิเลสในสัพพาสวสูตร”. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). (2548). มหาสติปัฏฐานสูตร. พระคันธสาราภิงค์ แบล. กรุงเทพมหานคร: หจก.ไทยรายวันการพิมพ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ศรีสวด แสงสว่าง. (2552). “ศึกษาโพชฌงค์ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4: เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนา 7 เดือน”. ใน วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม). (2554). อริยวิงสปฏิปทา. กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์.

- สมบูรณ์ ตาสนธิ. (2560). “กระบวนการและขั้นตอนบรรลุนิธิ์ ๔ ของพระอริยบุคคล”. ใน ดุษฎีนิพนธ์
พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- सानุ มหัทธนาดุริย. (2553). “การศึกษาวิเคราะห์สังโยชนในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท”. ใน วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุกัร ทุมทอง. (2560). โพชนงค์ 7 องค์ประกอบสำหรับปัญญาตรัสรู้. นนทบุรี: หจก. ภาพพิมพ์.